

Integrace republikánské politické teorie: konceptuální přístup

Disertační práce, autor Mgr. Tomáš Halamka

Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra politologie, Praha 2021

Oponentský posudek

PhDr. Hana Fořtová, PhD.

Ve svém posudku na upravenou disertaci Tomáše Halamky se zaměřím na provedené změny v textu, na to, do jaké míry tyto změny reflektují výtky oponentů, a zda výsledná práce obstojí vzhledem ke svému tématu a k vytyčeným cílům. Jak uvedl ve svém prvním oponentském posudku doc. Znoj, práce si „klade nemalé cíle“, a to konkrétně vytvořit „integrovanou republikánskou politickou teorii“. Během malé obhajoby byla (ne)možnost zvládnout tento vsutku „titánský“ úkol diskutována, autorovi práce bylo doporučeno, aby se zaměřil na současnou diskusi neo-republikanismu, která se jeví jako jemu bližší než historická východiska republikanismu, a celý úkol pak jako lépe zvládnutelný. Snaha podat přehled celého historického vývoje republikánských konceptů totiž zcela jistě přesahuje možnosti jakékoli jednotlivé práce; hrozba, že výsledný text sklouzne do povrchnosti je tak všudypřítomná a v původní verzi disertace se autor jistě povrchnosti nevyhnul (viz první oponentské posudky). Tomáš Halamka se navzdory tomu rozhodl historickou část zachovat, tyto pasáže ovšem doznaly určitých změn, stejně jako úvod disertace, část věnovaná metodologii a závěr (v těchto čtyřech oddílech se mi změny jeví jako nejvýraznější). Vyjádřím se nejprve k jednotlivým změnám provedeným v textu, poté zhodnotím celkové vyznění práce.

Autor disertace poměrně znatelně přepracoval její úvod, kde dle mého soudu lépe vymezil zkoumaný problém, když politickou teorii republikanismu postavil na jedné straně proti liberalismu a na straně druhé proti populismu (a vhodně se k tomuto vymezení vrátil v závěru práce). Lépe jsou tak zřetelná specifika republikánského přístupu a jeho možný přínos v současné debatě o krizi liberální demokracie. Další změna se týká metodologické části, kde již autor nepředkládá „katalog“ jednotlivých metodologických přístupů, ale soustředí se na pro jeho práci relevantní metody. Třetí výraznou změnou je důkladnější propracování historické části, především s ohledem na antickou politickou teorii. Autor zpřesnil svá vyjádření, pokusil se o detailnější uchopení jednotlivých myslitelů a především (správně) zdůraznil specifickou římského politického myšlení, a to nejen v rovině konceptuální (která je pro něj zásadní už jen z toho důvodu, že samotný pojem *res publica* je římský/latinský).¹ Myslím, že ve všech těchto ohledech přepracování disertace její výsledné podobě prospělo.

¹ Jak jsem psala v prvním posudku, myslím, že v práci by bylo vhodné se alespoň stručně věnovat rozboru pojmu „*res publica*“.

Zároveň mám však za to, že určitá sporná místa přetrvávají, a předpokládám, že budou předmětem diskuse během obhajoby. Níže se k nim vyjádřím podrobněji.

Autor v úvodu staví protiklad mezi neo-římským a neo-athénským přístupem v republikánské teorii, tento protiklad chce přitom překlenout, stejně tak jako určitým způsobem rozdílné pochopení svobody u obou přístupů (jako ne-dominance v prvním případě a jako sebevlády v druhém případě). Práce přesvědčivě ukazuje, že takto označené dělení není vposled udržitelné, neboť oba přístupy čerpají jak z řecké, tak z římské tradice a stejně tak na obě tradice navazovali myslitelé napříč celými dějinami. Rovněž pojetí svobody jako ne-dominance a jako sebevlády se navzájem nevyklučuje, nýbrž doplňuje (slovy autora jde o „dvě strany téže mince“). Nejsm si úplně jistá, zda skutečně někdo tvrdí, že existují dva na sobě nezávislé příběhy římského a řeckého republikanismu (viz str. 247 dole, jde o závěr práce, ovšem podobná teze se objevuje již v Úvodu: „na tomto základě argumentuji, ..., že nelze hovořit o dvou zcela oddělených, paralelních či vzájemně vylučných tradicích, které by odpovídaly perspektivě republikanismu rozděleného na separátní neo-athénský a neo-římský příběh“; str. 7), jak proklamuje autor, který si klade za cíl tyto příběhy propojit do jednoho, takto budovaná opozice (na téže straně autor píše, že „nebyly nalezeny přesvědčivé důvody, proč by „římská“ a „řecká“ tradice republikanismu měly tvořit dvě hermeticky oddělené politické teorie“; tím odkazuje na konkrétního autora?) se mi zdá příliš vypjatá a autorem práce záměrně přehnaná, nejsem však odborníkem na soudobý republikanismus, takže se zde zdržuji komentáře.

Nicméně mám za to, že hlavní rozdíl mezi oběma přístupy (které, zjednodušeně řečeno, představuje v práci na jedné straně dílo Q. Skinnera a Ph. Pettita a na straně druhé spisy H. Arendtové a M. Sandela, což jsou myslitelé, kterým se autor přednostně věnuje) v mysli čtenáře přetrvává i po dočtení práce. Myslím si totiž, že navzdory tvrzení o překonání rozdílů obou přístupů ve skutečnosti rozdíl v pojetí „politické participace“ není v práci „překlenut“, či „integrován“: zatímco pro autory neo-římského proudu je politická participace nahlížena instrumentálně, případně stačí její existence jako možnost (která nemusí být v konkrétním okamžiku naplněna), pro „neo-athénské“ autory člověk realizuje svoje lidství právě skrze politickou aktivitu: jsme svobodnými lidmi natolik, nakolik se účastníme veřejných věcí (tato účast může mít různou podobu). Autor toto odlišné pojetí politické participace uvádí, převádí jej však na její dvě odlišné podoby (aktivní podíl na výkonu sebevlády a kontestace veřejné moci), které jsou podle něj v republikanismu obě přítomné. Rozpor v pojetí politické participace jako instrumentu vs. cíle tím však svým způsobem autor přechází, aniž by jej vyřešil (více k tomuto bodu viz můj první posudek).

Druhá moje výtku se týká historické části. Jak již bylo řečeno, práce si klade titánský úkol ukázat v celých dějinách euro-atlantického politického myšlení republikánské „momenty“ a koncepty a prokázat jejich jednotu napříč časem. Vůči tomu se nabízejí dvě základní výtky (které dle mého soudu nelze nikdy spolehlivě vyvrátit právě proto, že jde o příliš velký úkol): 1. opomenutí některých autorů,

kteří by opomenuti být neměli; 2. nedostatečnost a absence přesnosti, případně hloubky u zkoumaných autorů (neboť těžiště práce spočívá jinde). Co se týče prvního bodu, můžeme namítnout, že v antickém přehledu zcela chybí díla historiků (především římských, Tita Livia,² Tacita a dalších), stejně tak jako dramatiků. Dílo historiků je důležité proto, že právě u nich se objevuje pojetí konfliktu jako určujícího momentu pro zachování římské svobody, přičemž tuto tezi rozvíjejí moderní autoři (Machiavelli, Montesquieu a další). Druhým opomenutím je absence francouzských autorů. Práce je již tak rozsahem velká a není možné po autorovi chtít její další a další rozšiřování; absence Montesquieua a Rousseaua je však citelná.³ Co se týče Montesquieua, je to zřetelné jak u rozboru římského pojetí svobody a její reflexe v novověku (zde jsou důležité především Montesquieuovy *Úvahy o příčinách velikosti a úpadku Římanů* spíše než *Duch zákonů*), tak u interpretace americké ústavy (je nutné uvést, že autor zde na Montesquieua odkazuje a snaží se tak absenci samostatné analýzy jeho díla pokud možno nahradit⁴). Významnější se mi vzhledem k celému směřování práce zdá být opomenutí Rousseaua, který je důležitým (neváhala bych říci zásadním) autorem pro „neo-athénské“ pojetí republikanismu právě svým důrazem na politickou participaci, na cit vlastenectví a na roli mravů pro udržení republikánské ústavy (významný je z hlediska zaměření práce i Rousseauův příklon ke Spartě v protikladu k Athénám; myslím, že větší pozornost věnovaná Spartě a Lykurgovi jako legendárnímu zákonodárci, jak o nich uvažují různí republikánští myslitelé, by byla pro práci přínosem; konečně by stálo za rozbor Rousseauovo pojetí občanského náboženství jako sekulární vazby posilující republikánský étos). Opakuji, že práce je již ve stávající podobě rozsáhlá, chápu tedy autorovy důvody francouzské autory nezařazovat, disertace je však do velké míry historicky pojata (rozsah celé práce je 250 stran, z toho historický exkurz zabírá téměř polovinu, zatímco „současnosti“ je věnováno lehce nad padesát stran), výtka tedy musí být vznesena.

Závěrem přiznávám své přetrvávající rozpaky nad výslednou podobou práce. Dle mého soudu je po úpravách disertace v mnoha ohledech lepší, propracovanější a obhajované teze přesvědčivější. Zároveň mám za to, že změny v práci nejsou ve všech ohledech dotažené. Myslím, že celému projektu (např. v knižní podobě, kterou sám autor zmiňuje) by velmi pomohlo, kdyby se autor zaměřil na současnou debatu republikanismu a kdyby historickou část nahradil rozбором jednotlivých konceptů (svoboda, rovnost, ctnost, politická participace atd.), neboť právě v republikanismu jsou jednotlivé koncepty úzce provázány (mj. nutná návaznost rovnosti na svobodu, kterou v klasickém liberalismu na této úrovni nenajdeme). Definitivně by se tak zbavil námitky z opomenutí určitých autorů a z příliš zjednodušujícího pojetí těch, o nichž píše. Práce také občas stále tíhne k tomu klást koncepty za sebou, jako kdyby šlo o náhodně seskupené pojmy (nutno říci, že v této věci došlo v práci k citelnému posunu k lepšímu). Část věnovaná antickým autorům je v nové verzi důkladnější, avšak jednotlivá tvrzení stále

² Titus Livius je využíván jako historický pramen, autor však již prakticky nedisktuje jeho obecné pojetí dějin.

³ Autor tuto výtku předjímá, vzhledem k pojetí práce však problém absence některých autorů přetrvává.

⁴ Pozor na správné skloňování jména Montesquieu, autorovi v textu občas chybí závěrečné „u“, správně je „Montesquieua“, nikoli „Montesquieho“.

působí často příliš zjednodušeně až triviálně, místy nepřesně (např. Cicero ve svém přesvědčení o přirozené družnosti lidí navazuje mnohem více na stoiky než na Aristotela, jak tvrdí autor práce; str. 132), použitá sekundární literatura je velmi výběrová (chybí i zásadní knihy vydané v češtině, např. k Aristotelovi nedávno vydaná kniha J. Jinka, která se celá věnuje rozboru Aristotelovy *Politiky*), prospěl by též hlubší jazykový rozbor jednotlivých pojmů (viz např. použití pojmu „korupce“, který v češtině evokuje téměř výhradně „úplatnost“, ve fr. i angličtině jde však o obecnou zkaženost, pojem se v těchto jazycích vztahuje jak na živou přírodu, tak na politickou oblast, viz můj první posudek). V disertaci se objevují i poměrně dlouhé citace, u nichž chybí jejich rozbor (nejcitelnější se mi to zdá být u Aristotela, kde autor cituje zásadní pasáže z *Politiky*, s nimiž se vyrovnává na pár řádcích), vysvětlení by si zasloužily i některé stručné obraty (např. Machiavelliho obrat z *Rozprav* o tom, že je třeba „zabít syny Brutovy“ je bez kontextu pro většinu čtenářů nepochopitelný; str. 137).

Místy se v textu objevují neobratné formulace, týkající se občas důležitých tezí a kategorických tvrzení, za všechny cituji: „osobně se domnívám, že republikánské pojetí svobody jako nedominance má velkou filosofickou sílu...“ (str. 249, jde o subjektivní náhled, který není nijak doložen).⁵ Napsat o Machiavellim: „navzdory těmto tvrdým výrokům nelze považovat Machiavelliho zcela jednoznačně za teoretika samoúčelného násilí a brutality“ je velmi jednostranné, až zavádějící, pokud vím, současné interpretace přesvědčivě ukázaly, že Machiavelliho za „teoretika samoúčelného násilí a brutality“ považovat nemůžeme, navíc, jak bylo řečeno výše, autor např. výrok o zabití Brutových synů řádně nevysvětluje.⁶ V češtině nelze říci „naší destrukcí přírody dominujeme jiné státy...“, v češtině lze „dominovat nad někým/něčím“, příp. „dominovat něčemu“, nikoli „dominovat někoho“, jiné státy lze „utlačovat“, ale rozhodně ne „dominovat“ (str. 249, tento obrat se v práci vrací na různých místech, např. u rozboru Machiavelliho. Na straně 249 se dále dočteme, že „dominovat nás nemusí pouze jiný člověk“. To je nesrozumitelné, chce autor říci „vládnout nám“, „kontrolovat nás“, „utlačovat nás“, či dokonce „zotročovat nás“, nebo něco ještě jiného?⁷). Nerozumím ani v úplném závěru obratu: „...zamyšlení nad tím, jak je možné spojit analytickou sílu athénskému neo-republikanismu s propracovaným vůdčím politickým ideálem, na jehož základě neo-římsí republikáni...“ (str. 249), není mi jasné, o jaký „vůdčí politický ideál“ jde. S ohledem na tato místa se mi závěr práce zdá být místy šit horkou jehlou.

Budu ráda, když se zmiňované problémy a otázky stanou předmětem diskuse během obhajoby.

Hana Fořtová 9. 9. 2021

⁵ Též: „Obrátíme-li se k neo-athénskému narativu republikanismu v současném politickém myšlení, za první zásadní autorku tohoto proudu bych označil Hannah Arendtovou. ... V díle Hannah Arendtové se však najdou i pasáže, ve kterých ke zde používanému pojetí republikanismu nemá vůbec daleko.“ Str. 203, kurzíva H. F.

⁶ Nutno dodat, že tato pasáž se objevila již v původní verzi disertace.

⁷ Podle slovníku „dominovat“ má významy „být pánem“, „čnít“, „držet moc“, „ovlivnit“, „vládnout“. Viz A. Klégr, *Tezaurus jazyka českého*, Praha 2007, heslo „dominovat“.